

HAALT DE ARBEIDSINKOMENS QUOTE DE 100 PROCENT ? (en wat dan nog...)*

Wiemer Salverda

1. Inleiding

Naarmate de economische crisis in ernst toeneemt, komen de kranten voller te staan met een warwinkel van begrippen. En dringt de arbeidskostentheorie, die de oorzaak van de crisis ziet in de loonontwikkeling, zich op.

Elders in dit nummer van TPE wordt de preciese theorie van ons nationaal economisch orakel, het Centraal Planbureau, uiteengezet en bekritiseerd. In dit artikel gaat de aandacht uit naar een kernbegrip uit de genoemde warwinkel: de zogenaamde 'arbeidsinkomensquote' (AIQ). Dit begrip geeft kort gezegd aan welk percentage het 'arbeidsinkomen' uitmaakt van het totale inkomen (uit bedrijven). Het arbeidsinkomen is daarbij samengesteld uit de totale loonsom (van bedrijven) plus een 'toegerekend loon voor zelfstandigen', d.i. voor alle werkzame personen minus de loontrekkers, (waarover verderop meer).

De AIQ wordt opgevat als een kernbegrip omdat ze zo mooi lijkt te passen bij de arbeidskostentheorie: heeft de AIQ een hoge waarde, met andere woorden is het arbeidsinkomen groot dan zijn de winsten dus laag en daarom gaat het slecht met de economie. Met een variatie op een bekend gezegde: de arbeidskostentheorie is groot en de AIQ is haar profet!

Gezien het grote belang dat men hecht aan de AIQ¹ valt het op dat er maar zo weinig, en dan nog slechts oppervlakkig en zijdelings, kritiek is geuit op het begrip.² Er is daarom alle reden eens wat extra licht op dit centrale begrip te laten vallen. We beginnen met de exakte omschrijving van de AIQ op te lepelen en uit de doeken te doen welke vaak voorkomende en misleidende fouten gemaakt worden bij het gebruik van de

* Met hartelijke dank aan de leden van het voormalig project 'werkloosheid en regionale onderontwikkeling' aan de economische fakulteit te Groningen; Rob de Klerk, Pieter van Driel en Karin Heeroma.

1. Van den Beld, directeur CPB: 'De belangrijkste karakteristiek van de Nederlandse economie is de hoogte van de arbeidsinkomensquote, ... De AIQ is in de afgelopen jaren explosief gestegen en bedraagt op het ogenblik 92 procent; dat is onaanvaardbaar en onverantwoord hoog.' in: *de Onderneming*, blad van het VNO, 15-7-1977, pag. 3.

2. Vergelijk NVV, *Loonkosten en werkgelegenheid*, Amsterdam, 1975, p.5.

AIQ — paragraaf 2. Maar waar het vooral ook om gaat is dit:

a. de AIQ lijkt op het eerste gezicht wel een aardige ondersteuning te vormen voor de arbeidskostentheorie, want ze is de laatste jaren nogal gestegen tot in de buurt van de 100 procent — geen wonder dus die crisis! Bij nader inzien (paragraaf 3) voldoet de AIQ echter slecht als argument in een economisch betoog dat er op gericht is de kapitalistische crisis in de allereerste plaats te verklaren vanuit de loonontwikkeling.

b. een statistische beschouwing laat zien dat de AIQ met het toegerekend loon voor zelfstandigen wel een erg ongelukkig bouwsel is met een onbetrouwbaar resultaat. Dat is al reden genoeg om het begrip niet te gebruiken, nog afgezien van de vraag wat men vindt van de hele arbeidskostentheorie (paragraaf 4).

Verder is het van belang de AIQ niet als een op zichzelf staand begrip te bekijken. Door in deze materie van begrip te wisselen: eerst het 'werknemersaandeel', dan in 1966 de 'arbeidsinkomensquote' en vervolgens in 1975 de 'gecorrigeerde arbeidsinkomensquote' (in verband met aardgas e.d.), zijn de leidende instanties op sociaal-economisch terrein (CPB en SER) er in geslaagd een steeds groter deel van het inkomen in ons land te laten belanden in handen van de 'faktor' arbeid (vergelijk bijlagen 1 en 3). Deze ontwikkeling naar steeds hogere percentages heeft een duidelijk politiek effect, zó er al niet een sterke politieke bedoeling achter zit. Om deze rode draad in de naoorlogse begrippen-geschiedenis te laten zien starten we in paragraaf 3 met de lancering in 1966 van de AIQ als (oneigenlijke) voortzetting van het werknemersaandeel. We sluiten het betoog af met een aparte behandeling van de 'gecorrigeerde AIQ' in paragraaf 5: de redenen die men opgeeft voor deze correctie blijken ondeugdelijk. In paragraaf 6 vatten we de konklusies samen.

Als waarschuwing voor de onbevangen lezer moet worden gezegd dat het betoog op diverse plaatsen een technisch karakter heeft, zeg maar gerust dat het droog is. Ondanks pogingen het tegendeel te bereiken, waren technische gedeelten niet te voorkomen in de opzet eens flink met de arbeidsinkomensquote af te rekenen. Het betoog is overigens minder moeilijk dan het misschien lijkt: het is voornamelijk een kwestie van definities en hun konsekwenties.

2. Welke betekenis heeft de arbeidsinkomensquote, en welke níet?

De term arbeidsinkomensquote heet voluit 'arbeidsinkomensquote van bedrijven'. Als begrip is de AIQ nog niet zo oud: in 1966 is ze door de Sociaal-Economische Raad voorgesteld ter aflossing van het begrip werknemersaandeel. Op dit laatste begrip zullen we dieper ingaan in

paragraaf 3. Hier geven we *de omschrijving van de AIQ*: de verhouding tussen het inkomen van de 'faktor arbeid' enerzijds en het totale inkomen uit bedrijven anderzijds, uitgedrukt in procenten.

Het inkomen van de faktor arbeid in de teller van de formule, stelt men vast door het gemiddelde bruto loon per loonafhankelijke werknemer (L/w) te vermenigvuldigen met de totale beroepsbevolking in bedrijven, die bestaat uit de werknemers (w) plus de rest, zelfstandigen (z) genaamd. Men rekent de zelfstandigen dus het gemiddelde loón toe als beloning voor de door hen verrichte 'arbeid'. Dit is het zogenaamde 'toegerekend loon zelfstandigen' (TLZ) dat we in paragraaf 4 gedetailleerd zullen behandelen. In de AIQ-formule komt het TLZ overeen met $(L/w).z$. De vermenigvuldiging van de loontrekkers (w) met hun gemiddeld loon komt net uit op de totale loonsom van bedrijven (L).

In de noemer van de AIQ-formule vinden we het totale inkomen van bedrijven, dat is de netto (nl. na afschrijvingen) toegevoegde waarde tegen faktorkosten (nl. na aftrek van de BTW e.d.): $nTWb$. In figuur 1 is te zien dat deze toegevoegde waarde gevormd wordt door het bedrag dat van de totale produktiekosten, van de bedrijven overblijft na aftrek van de materiele produktiekosten, de afschrijvingen op het ingezette kapitaal en de aan het Rijk afgedragen BTW e.d. Dit totale inkomen van de bedrijven valt uiteen in de loonsom enerzijds en het overig inkomen anderzijds. In dat overige inkomen zit onder andere het inkomen van de zelfstandigen en de winst die de bedrijven inhouden.

De AIQ luidt in formule-vorm aldus:
$$\frac{(L/w).(w+z)}{nTWb}$$

Nu de exakte definitie is weergegeven, zullen we puntsgewijs een *aantal misleidende misverstanden* proberen op te helderen, die maar al te vaak optreden bij het gebruik van de AIQ. Om te beginnen moeten we benadrukken, dat het alleen over bedrijven gaat en niet over het totale nationale inkomen.³ Zou de AIQ berekend worden op basis van het Nationaal Inkomen dan kwam er tegen faktorkosten een hoger percentage uit de bus (omdat de AIQ van de overheidssector per definitie 100 procent bedraagt): in 1976 84,8% tegen de gewone AIQ 81,6%. Berekeningen uitgaande van het Nationaal Inkomen worden echter gewoonlijk in marktprijzen (dat wil zeggen inclusief de BTW e.d.) uitgevoerd; in deze termen zou er een lager cijfer uit de bus komen: 76,0% tegen 81,6%.⁴

3. Vgl. *bv. de Volkskrant*, 2-9-1977. *Nederlandse Middenstandsbank*, jaarverslag 1976, p. 16.

4. *Nationale Rekeningen 1976*, tabel 10 en 11. Het cijfer tegen faktorkosten komt

figuur 1. Over de samenstelling van de arbeidsinkomensquote (1976).

niveau 1.	totale produktie van bedrijven inkl. BTW: 410 Mld.	
	bruto toegevoegde waarde van bedrijven tegen marktprijzen 203 Mld	verbruik van grond- en hulpstoffen 208 Mld.
niveau 2.	netto toegevoegde waarde van bedrijven tegen faktorkosten (nTWb) 160 Mld	afschrijvingen 20 Mld.
		BTW e.d. 22 Mld
niveau 3.	Overig inkomen 52 mld.	Loonsom van de bedrijven (L) 108 Mld.
		toegerekend loon zelfstandigen (TLZ)
niveau 4.	Ov. inkomen 30 Mld	'arbeidsinkomen' = loonsom plus TLZ = 108 + 22 = 130 Mld.

De gegevens zijn ontleend aan CBS, Nationale Rekeningen 1976, tabel 27. Er zijn enkele verschillen als gevolg van afrondingen. w=3.312.000 en z=685.000.

gsm NR 106.27
1978
157.465
G.schr. 223
64 242

af 24
Mtw 29
t.w. 189

ov 62
L 127
TLZ 247

A 151
ov 38

5 w 339
y z 653

1976 478
26,2 27,3

De lonen vormen 26,3% van de totale produktie (108:410)

De arbeidsinkomensquote zou op dit niveau 64% bedragen. (130:203)

66,3 67,2

'loonaandeel' van bedrijven is 67,6% (108:160)

arbeidsinkomensquote van bedrijven: 81,6% (CPB) (130:160)

Laten we dit misverstand achter ons, dan kunnen we verder vaststellen dat de AIQ geen betrekking heeft op de totale produktie of omzet van de bedrijven.⁵ Zoals boven in figuur 1 te zien is, omvat de produktie niet alleen de loonkosten e.d. maar ook alle kosten van het verbruik; dat zijn de ingevoerde of door bedrijven onderling geleverde grondstoffen en halffabrikaten. Dit verbruik vormt ruim 50 procent van de totale produktie, en de totale loonsom vormt op dit niveau een kostenpost van niet meer dan 108 op de 410 miljard gulden oftewel 26,3%. Twee dingen vallen hier op:

a. voor de afzonderlijke ondernemingen vormen de lonen gemiddeld maar een kwart van de kósten;

b. allerlei kostenposten die wel degelijk een sterke invloed hebben op de winstontwikkeling zijn in het begrip AIQ niet opgenomen – in de AIQ wordt een exclusieve band gelegd tussen lonen en winstontwikkeling.⁶

Op het tweede niveau van de figuur zien we dat de AIQ niet over de *bruto* toegevoegde waarde wordt berekend, maar over de *netto*: de afschrijvingen worden eerst afgetrokken voordat de berekening begint. Die afschrijvingen zijn bedoeld voor de instandhouding van het produktie-apparaat, zelfs rekening houdend met de technische ontwikkeling.⁷ De strekking van deze opmerking is, dat ook al zou de AIQ op 100 procent uitkomen, het voortbestaan op het eenmaal behaalde peil van de produktie in principe is gegarandeerd. Let wel, 'in principe', want de gelden van de afschrijvingen staan volledig ter beschikking van de ondernemers en kapitaal-eigenaren. Zij mogen er mee doen en laten wat ze willen. Er bestaat geen wettelijke plicht om te herinvesteren. De aldus gereserveerde kapitalen kunnen daarom net zo goed worden opgepot, voor overname van andere bedrijven gebruikt of in het buitenland geïnvesteerd, in plaats van voor de vervanging van afgeschreven machines e.d. De reproductie van het *kapitaal* hoeft daarmee niet in gevaar te komen, maar de instandhouding van de eenmaal bereikte produktie in ons land wél. Er treedt zo overigens een fundamentele ongelijkheid op: eerst wordt de reproductie van het kapitaal veilig gesteld – men trekt de afschrijvingen af – en pas daarna praat men over de verdeling van het inkomen tussen arbeiders en ondernemers: de reproductie van wat arbeiders te bieden hebben (hun arbeidskracht) wordt dus niet afgetrokken.⁸ De *netto*-berekening van de

hoger uit dan de AIQ (van bedrijven) omdat de AIQ van de staatssektor per definitie 100% bedraagt. Bij gebrek aan betere maatstaf stelt men de toegevoegde waarde namelijk gelijk aan de ambtenarensalarissen.

5. T. van de Klundert, *Lonen en werkgelegenheid*, Stenfert-Kroese, Leiden, 1977, p. 82.

6. Het CPB noemt zelf nog wel eens andere kosteninvloeden, *CEP-1973*, p. 14.

7. *Nationale Rekeningen 1976*, p. 30-31.

AIQ is des te merkwaardiger omdat de investeringsverwachtingen van het Planbureau wél *bruto* zijn.

Bij de overstap van het tweede naar het derde niveau in figuur 1, die we met de afschrijvingen gemaakt hebben, wordt tegelijk ook de BTW e.d. buiten beschouwing gelaten. Dat houdt in dat we overstappen van de toegevoegde waarde tegen marktprijzen naar die tegen faktorkosten. Faktorkosten staat voor het begrip uit de gangbare economische theorie dat arbeidsloon en winst gezien moeten worden als beloning van de 'faktor' arbeid resp. de 'faktor' 'ondernemerschap'. Uit het arbeidsloon moeten de mensen echter wel de prijzen inclusief BTW betalen. Dat geldt weliswaar ook voor zelfstandigen en dividend-ontvangers, maar het is bepaald niet uitgesloten dat de BTW zwaarder drukt op de lagere inkomens — in dit verband de lonen.⁹ Het lijkt daarom beter de hele berekening van de AIQ bruto en in marktprijzen te maken, wat tenslotte bij het nationaal inkomen ook heel gebruikelijk is. De AIQ is dan 64% in plaats van 81,6%.

De onderste laag van de figuur brengt in beeld dat het absoluut niet alleen om de lonen gaat wanneer over de AIQ wordt gesproken. Het gaat om de loonsom plús het toegerekend loon van zelfstandigen. Een AIQ-zonder-TLZ, wat beter bekend staat als het 'loonaandeel', zou aanzienlijk lager uitkomen: in 1976 67,6% (netto en tegen faktorkosten) in plaats van 81,6%.¹⁰ Het TLZ vormt het wezenlijke bestanddeel van de AIQ.

Om deze paragraaf af te sluiten kunnen we opmerken dat de AIQ geen werkelijke inkomensbetekenis heeft voor de betrokkenen. In de berekening vormt de bruto loonsom per werknemer het uitgangspunt, die behalve het netto loon ook de sociale lasten en de loon- en inkomstenbelasting omvat. Er wordt dus niet gerekend wat de aktuele loontrekkers e.a. zelf in handen krijgen, maar wat de brutokosten zijn voor de ondernemers. Deze konstatering is van belang omdat in de jaren die achter ons liggen, een steeds grotere kloof is ontstaan tussen netto en bruto lonen. Enerzijds komt dat door de gestegen premiedruk, maar anderzijds ook door de belastingpolitiek: het toegenomen belang van de loonbelasting in de totale belastingopbrengst tegenover het afgenomen belang van de vennootschapsbelasting leidt tot een verhoging van de AIQ.

8. Het *CNV-rapport inkomensverdeling*, Utrecht, april 1977 doet dat wel door van ieders inkomen eensr het minimumloon als noodzakelijk voor het levensonderhoud af te trekken.

9. *idem*, pag. 3.

10. Het loonaandeel in het bruto nationaal inkomen tegen marktprijzen komt uit op 57,6%, zie bijlage 3.

3. de economische zeggingskracht van de arbeidsinkomensquote.

3A. van werknemersaandeel naar arbeidsinkomensquote.

Zoals in de inleiding gezegd beginnen we met de geboorte van de AIQ in 1966. Blijkbaar was het tot dan toe gebruikelijke werknemersaandeel toen niet meer gewenst. We geven eerst aan wat dat werknemersaandeel (WA) inhield.

Naar aanleiding van een toenmalig SER-rapport is in 1956 het WA door het CPB geïntroduceerd in het Centraal Economisch Plan (CEP). Het WA heeft men ontworpen ter beoordeling van de vraag of de loontrekkers wel voldoende deelden in de welvaartsstijging van de jaren vijftig.¹¹ Men zag het WA in de eerste plaats als een maat van de inkomens(on)gelijkheid: de gemiddelde loonsom per werknemer in de bedrijven drukte men uit als percentage van het gemiddelde nationale inkomen per hoofd van de totale werkende bevolking.¹² Een WA van 69,2% voor het jaar 1960 wil dus zeggen dat het inkomen van de arbeiders in bedrijven bijna één derde onder het nationale gemiddelde lag. Of het WA een zinnige maat voor de inkomensverdeling vormde, laten we hier buiten beschouwing. Wel willen we vaststellen dat men het als zodanig opvatte. Ook is het niet onbelangrijk om vast te stellen dat het begrip een klasse-karakter had: het inkomen van de klasse der loontrekkers werd afgezet tegen dat van de gehele werkende bevolking.

In de publikaties van het CPB heeft het WA pas vanaf 1961 een vaste plaats gekregen (namelijk in de 'kernegegevens'); tussen 1956 en 1961 komt het sporadisch voor.

In het licht van de tegenwoordige behandeling van de AIQ kunnen we opmerken dat met het werknemersaandeel nog vrij genuanceerd werd omgesprongen. Zo schreef men in het CEP-1961 'klaarblijkelijk is het (WA, schr.) op enigszins langere termijn vrij konstant, doch op korte termijn aan conjunktuurfluctuaties onderhevig. Daarbij zijn deze fluctuaties in een konjunkturfase als in 1959-60 tegengesteld aan die van de investeringen, waardoor een zekere matiging van de conjunktuur ontstaat'.¹³ In het CEP-1963 schreef men 'nu spelen korte termijn fluctuaties in de

11. CEP-1956, p. 53.

12. Het Werknemersaandeel luidt in formulevorm:
$$\frac{L/w}{Y (w + a + z)}$$

waarin L - loonsom bedrijven, w - werknemers bedrijven, a - ambtenaren, z - zelfstandigen, Y - Nationaal inkomen tegen faktorkosten.

13. CEP-1961, p. 35. Er is wel een addertje onder het gras, want in de periode waarover men hier spreekt stegen de investeringen en daalde het WA.

winstvoet. . . een belangrijke rol bij de beweging van het arbeidsaandeel. Dit maakt het moeilijk om te beoordelen of de hoge cijfers van 1962 en 1963 een duurzaam karakter zullen hebben. Blijvende veranderingen kunnen slechts het gevolg zijn van factoren als technische ontwikkeling, monopoliegraad en substitutie van arbeid door kapitaal, die echter slechts langzaam veranderen'.¹⁴ Er werd dus over het WA wel wat meer gezegd, dan dat het enkel maar een kwestie van simpele loonvorming was.

Tot zover het WA. In het al genoemde rapport uit 1966 heeft de SER de WA-formule als volgt omgebogen: in plaats van het WA te omschrijven als de loonsom per werknemer ten opzichte van het gemiddeld nationaal inkomen per werkende $\left(\frac{L/w}{Y/(w+a+z)} \right)$ kan men ook zeggen de

loonsom per werknemer toegerekend aan alle werkenden ten opzichte van het nationale inkomen $\left(\frac{(L/w).(w+a+z)}{Y} \right)$. Met andere woorden 'in de

(...) definitie van het werknemersaandeel is echter zowel het gemiddelde loon van ambtenaren als het gemiddeld gewaardeerde loon van zelfstandigen gelijkgesteld aan het looninkomen per werknemer in de bedrijven'.¹⁵ De optelling van het werkelijk inkomen van de loontrekkers in de bedrijven plus het toegerekende loon van zelfstandigen en van ambtenaren kan men zien als de *beloning van de faktor arbeid*, aldus de SER, en een woord als arbeidsinkomensquote past daarvoor beter dan 'werknemersaandeel'. Zo doopte men het WA om tot AIQ en gaf men het begrip tegelijkertijd een andere functie. In plaats van de ongelijkheid in het personele inkomen tussen de verschillende maatschappelijke klassen, meet de AIQ de verdeling van het totale inkomen over de produktiefaktor arbeid enerzijds en de produktiefactoren grond, kapitaal en ondernemingsfunctie anderzijds.¹⁶ De eerstgenoemde faktor krijgt het aandeel dat de AIQ aangeeft, en de andere factoren krijgen de rest: 100 % minus de AIQ. Deze voorstelling van zaken is rechtstreek verbonden met de beschouwingwijze van de neo-klassieke burgerlijke economie die de kapitalistische produktie opvat als een door de ondernemer bewerkstelligde combinatie van de genoemde produktiefactoren.¹⁷ Men meent dat de zelfstandigen (waaronder tevens de kapitaalbezitters te vinden zijn) een arbeidsprestatie

14. CEP-1963, p. 45.

15. Sociaal Economische Raad, *9de halfjaarlijk economisch rapport*, Den Haag, 30-11-1966, pag. 11.

16. *idem*, pag. 10.

17. Zie voor een kritiek bijvoorbeeld de artikelen van Conrad, Van Drimmelen en Hofmann in: *De armoede van de economische wetenschap*, Sunschrift 81, Nijmegen, 1975.

leveren die op gelijke voet beloond moet worden met het gemiddelde van de werkelijke loontrekkers. Zo maakt men een oneigenlijk gebruik van het begrip WA en geeft er een ideologische draai aan, omdat op geen enkele manier is onderzocht hoe het nu werkelijk zit met het inkomen van de zelfstandigen. Hierin ligt een groot verschil met het werknemersaandeel, dat alles wat niet als loon werd uitbetaald (het gehele overige inkomen dus) direkt toerekende aan de zelfstandigen. De konsekwenties van de TLZ-konstruktie zullen we in paragraaf 4 nader onderzoeken.

De SER achtte het een 'onvolkomenheid', dat voor ambtenaren en zelfstandigen een toegerekend loon gebruikt wordt maar de Raad dacht daaraan iets te kunnen doen door de ambtenaren uit de beroepsbevolking in de teller weg te laten, en in de noemer niet meer te spreken over het nationale inkomen maar het inkomen van alleen de bedrijven er voor in de plaats te nemen (nTWb). Zo is de *arbeidsinkomensquote van bedrijven* uit de bus gerold. Dat de AIQ alleen maar voor bedrijven geldt, wordt er doorgaans niet meer bijgezegd — in het vervolg van dit artikel zullen wij dat ook niet doen.

In het CEP-1967 heeft het Planbureau de AIQ onmiddellijk overgenomen en het WA geruisloos afgevoerd. De AIQ lanceerde men als een 'iets betere maatstaf'¹⁸. Zo werd het begrip nog opgevat als louter een kengetal in een gegeven situatie, maar dat bleef al gauw niet meer zo. In het CEP-1970 zette het CPB een eerste stap naar de omdraaiing van oorzaak en gevolg. Niet langer volgt de AIQ als een bepaalde maatstaf uit een eenmaal gegeven situatie ongeacht de oorzakelijke verbanden (m.n. tussen lonen en winst) die men verder legt in die situatie, maar nu wordt de AIQ zelf tot een oorzaak en de situatie tot een gevolg: 'als gevolg van het feit dat de AIQ in 1969 steeg, was de toeneming van het overig inkomen geringer dan de toeneming van de loonsom bedrijven'.¹⁹ Op zichzelf beschouwd lijkt dit misschien een taalkundig grapje, maar in combinatie met de veranderde functie van de AIQ ten opzichte van het WA gaat de strekking van de geciteerde opmerking toch duidelijk verder. In het CEP-1971 is opgemerkt dat het 'overig inkomen' een sluitpost vormt in het geheel van de nationale rekeningen (in tegenstelling tot de loonsom die pijnlijk nauwkeurig wordt waargenomen in de statistiek). In het Plan voor 1971 konstrueerde men ook een winstgevendheidsbegrip door van het overig inkomen eerst het TLZ af te trekken; alleen het restant van het overig inkomen noemde het CPB winst.²⁰

18. CEP-1967, p. 57.

19. CEP-1970, p. 80.

20. CEP-1971, p. 24-25 en p. 96 noot 1. Vanaf 1974 spreekt de Nederlandse Bank in

Zo langzamerhand is de hele redenering omgedraaid. De AIQ is niet meer simpelweg een kengetal, maar wordt omgebouwd tot *spiegel van winst en winstgevendheid*. In het CEP-1975 brengt men dat als volgt duidelijk onder woorden: 'het verloop van de arbeidsinkomensquote ... is een soort spiegelbeeld van de winstgevendheid: hoe hoger de arbeidsinkomensquote hoe lager de winstgevendheid. . . . Vanzelfsprekend gaat dit begrip winstgevendheid mank aan nuances. . . . Anderzijds echter heeft de arbeidsinkomensquote het grote voordeel dat deze statistisch betrekkelijk eenvoudig kan worden samengesteld.'²¹ De omzichtige formulering laat men al gauw achter zich: in het CEP-1976 meent het Planbureau dat hoge cijfers voor de AIQ 'vanzelfsprekend duiden op lage rendementen'²²

Tot slot stellen we de *verbouwing tussen de AIQ en de ekonometrische modellen van het CPB* kort aan de orde.²³

In de jaren zestig speelt noch het werknemersaandeel noch de AIQ een rol in de modellen. Zowel in het model-1961 als in het model 1969C zijn de investeringen van bedrijven uiteindelijk afhankelijk van het volledige overig inkomen.²⁴

Met het jaargangen-model van Tjan, Den Hartog en Van de Klundert, dat de afgelopen jaren ontwikkeld is tot basis van de berekeningen van het CPB, is dat evenwel veranderd. Hierin speelt het totale overig inkomen minus het toegerekend loon van zelfstandigen de hoofdrol bij de bepaling van toekomstige investeringen.²⁵ Via haar wezenlijke bestanddeel, het TLZ, is er nu een heel nauwe band gelegd tussen de AIQ en de ekonometrisch bepaalde verwachtingen van het Centraal Planbureau. Het belang van de AIQ in de economische beleidsbepaling is daarmee sterk

haar jaarverslag niet meer over het looninkomen maar over het 'arbeidsinkomen' (inkl. TLZ dus). Het restant blijft wel gewoon 'overig inkomen' heten. (bijlage 10.1 van de jaarverslagen.)

21. CEP-1975, p. 140. Weerspiegelen van de winstgevendheid is nog een andere kwestie, dat doet de AIQ niet zonder meer omdat daartoe de winst vergeleken moet worden met de omvang van het ingezette kapitaal (waarover de ondernemers beslissen). Op de vaststelling van dit laatste richt zich vooral de NVV-kritiek, genoemd in noot 2.

22. CEP-1976, p.15-16.

23. Ook in de modellen van het Ministerie van Financiën voor de verwachte belastingopbrengst treedt de AIQ op. Verg. A. Wellink, *De inkomenselasticiteit van het Nederlandse belastingstelsel*, Stenfert Kroese, Leiden, 1975.

24. CEP-1961, p. 126 vergelijking 2 en p. 128 vergelijking 31; CEP-1971, p. 196 vergelijking 2 en p. 198 vergelijking 37.

25. Werkloosheid, *preadviezen voor de Vereniging voor staatsbuisboudkunde*, Den Haag, Nijhoff, 1975, p. 104 vergelijking V15 en p. 106 vergelijking V28. CPB, *Een makro model voor de Nederlandse economie, op middellange termijn*, (Vintaf II), Den Haag 1977, bijlage 1 vergelijkingen 28 en 45.

toegenomen.

3B. de arbeidsinkomensquote als economisch argument.

We zullen ingaan op twee kwesties die nogal van belang zijn voor de economische uitleg die men aan de AIQ geeft. Beide houden ze verband zowel met de arbeidskostentheorie als met de daarmee samenhangende winst-is-werk-gedachte. De eerste kwestie betreft het optreden van de AIQ als winst-indikator (de spiegel-functie). De tweede kwestie is de stelling dat bij hoge waarde van de AIQ het hele nationale inkomen bijkans wordt opgesoupeerd zodat er onvoldoende middelen overblijven om te investeren.

Alleen al door de bewoordingen lijkt het dat *de AIQ geschreven is op het lijf van de arbeidskostentheorie*. Deze theorie komt uiteindelijk neer op de simpele gedachtengang dat hoge lonen de schuld zijn van alles wat slecht loopt, zodat loondruk de aangewezen weg is om de winstgevendheid en daarmee investeringen en werkgelegenheid weer op peil te brengen. Veelbetekenend is in dit verband de winst-weerspiegelfunctie van de AIQ, die als vanzelfsprekend een tegengesteld verband legt tussen lonen en winsten. De invloed van andere kosten-kategoriën (denk maar eens aan de gestegen olieprijs) die schuil gaan achter het woord 'verbruik', mist men ten enen male in de AIQ.

Er is overigens meer nodig dan naast de lonen nog andere kosten op te nemen. Wat nodig is, is een houdbare theorie omtrent de winstgevendheid, die het centrale criterium vormt in de kapitalistische ontwikkelingsgang. En zoals uit het artikel van Rob de Klerk elders in dit TPE blijkt, kan de huidige loonkostentheorie van het CPB zeker niet als houdbaar worden gekarakteriseerd. We zullen er hier niet dieper op ingaan. Wel willen we er op wijzen dat de AIQ in formule-vorm een breuk is, wat in dit verband wil zeggen dat de AIQ kan stijgen doordat de winsten afnemen zonder dat er sprake is van enige loonstijging — de noemer wordt dan kleiner bij gelijkblijvende teller, zodat het eindresultaat stijgt. Daarom is het vooral van belang er op te wijzen dat de winsten aan eigen invloeden zijn onderworpen. Bijvoorbeeld de grote onderbezetting van het produktie-apparaat kan leiden tot daling van de winsten en dus tot verhoging van de AIQ. Vanuit de bezetting van de produktieve capaciteit is het een kleine stap naar de beslissingen van de ondernemers zelf die in de achter ons liggende periode tot een in vele opzichten ongebreidelde groei van kapitaalinvesterings hebben geleid.

Zoals we hebben laten zien, heeft men de AIQ ontwikkeld vanuit het werknemersaandeel. Met dat WA legde het CPB de relatie andersom: de omvang van de winsten was aan schommelingen onderhevig en onderging

de invloeden van de conjunctuur; naast de winst was dan nog de loonsom te onderscheiden, en die beide konden door het WA of de AIQ in een kengetal worden uitgedrukt in een gegeven situatie. Het is echter volkomen onjuist dynamische gevolgtrekkingen te maken, zoals met de AIQ-als-kernbegrip-van-de-arbeidskostentheorie wordt gedaan.

De tweede kwestie die we hier aansnijden, is dat een hoge AIQ gemakkelijk uitgelegd wordt als kenmerk van een situatie, waarin er nog maar heel weinig overblijft voor de bedrijven om te kunnen investeren: het overgrote deel van het inkomen valt naar het zich laat aanzien in handen van de loontrekkers die het meteen maar consumeren. We stuiten hier op de basisgedachte van de winst-is-werk-theorie, die middelen tot investeren eigenlijk alleen zoekt in de ingehouden winst van bedrijven. Deze zaak heeft het CPB aldus in zijn jargon verwoord: 'de sterk stijgende arbeidsinkomensquote heeft tevens gevolgen voor de nationale besparingen, omdat het zgn. overig inkomen de belangrijkste bron voor besparingen (van de particuliere sektor) vormt'.²⁶

Met andere woorden, is de AIQ hoog, dan wordt er veel van het nationale inkomen meteen opgemaakt en blijft er maar bitter weinig over aan investeringsmiddelen. Nu hebben we al laten zien dat in de AIQ niet alleen de loontrekkers zijn opgenomen, maar ook de zelfstandigen; verder hebben we opgemerkt dat de AIQ berekend wordt na aftrek van de afschrijvingen dat is een vorm van besparingen waaruit geïnvesteerd kan worden.²⁷ Blijft toch nog de vraag hoe het nu zit met de AIQ en de nationale besparingen. Vergelijking van de AIQ-cijfers met die van de besparingen voor een reeks van jaren²⁸ laat zien dat van jaar op jaar bekeken een daling van de AIQ inderdaad gepaard gaat met een (relatieve) stijging van de nationale besparingen. Maar over de hele periode bezien is dat verband bepaald niet aanwezig: een stijgende trend van de AIQ wijst niet op een

26. CEP-1974, p. 28.

27. Als percentage van de bruto toegevoegde waarde van bedrijven zijn de afschrijvingen vanaf 1969 toegenomen. *Nationale Rekeningen 1976*, tabel 27.

28. Nationale besparingen als percentage van het netto NI-marktprijzen:
 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972 1973
 17,4 19,9 19,7 19,1 19,5 20,7 20,2 19,8 19,6 20,1 21,8
 9,1 11,2 11,1 10,6 10,7 10,8 10,4 10,1 10,7 11,0 11,8

1974	1975	1976	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
20,4	14,5	10,1	15,1	15,9	14,6	13,8	14,6	13,4	12,2	11,9
11,8	11,1	12,4	10,8	10,9	9,5	9,6	9,3	9,1	8,5	8,5

berekend uit *Nationale Rekeningen 1976*, tabel 20, regels 1, 11 en 18.
 Tussen haakjes staan de besparingen van gezinnen vermeld.

NR 80:

1977	1977	1978	1979	1980
14,6	14,8	13,4	12,3	11,4
9,3	9,0	9,0	8,8	9,6

NR 79

66	9,5
67	9,4
68	9,0
69	8,8
70	8,9
71	9,1
72	9,4
73	9,2
74	9,6
75	10,2
76	9,9
77	9,9
78	10,1

NR 76:27
 1977 9,9
 1978 10,1
 1979 10,5

NR 80:
 1977 9,9
 1978 9,5

dalende trend van de besparingen. Zo kan het gebeuren dat in 1963 bij een AIQ van 75,3% ruim 17 procent van het nationaal inkomen werd bespaard, en dat in 1974 bij een veel hogere AIQ van 81,4% meer dan 20% van het nationaal inkomen werd bespaard.

Daarbij kunnen we vaststellen dat de stijging van de AIQ niet ongunstig heeft gewerkt voor de besparingen van gezinnen, die een belangrijk deel van de totale nationale besparingen vormen. Daaruit kan min of meer worden afgeleid dat met de toename van de AIQ de middelen formeel in andere handen zijn gekomen: niet langer bezitten de ondernemers zelf al de benodigde investeringskapitalen, maar ze zullen ze moeten lenen van anderen — tegen betaling van rente natuurlijk, wat betekent dat de ondernemers de opbrengsten van de investeringen moeten delen.²⁹

De financieringsmiddelen voor aanzienlijke investeringen zijn dus wel degelijk aanwezig; ze zijn ook bereikbaar gezien de gecentraliseerde manier waarop gezinsbesparingen via bank, giro, pensioen- en verzekeringsfondsen tot stand komen. Puur technisch makro-ekonomisch bekeken zou men dus in plaats van te pleiten voor verlaging van de AIQ even goed propaganda kunnen maken voor verhoging van de besparingen of zelfs tevreden zijn met de bestaande besparingen. Realistisch ekonomisch bekeken houden de ondernemers de beslissing liever aan zichzelf, dan 'vreemd vermogen' aan te trekken. Wie ten behoeve van de financiering van investeringen pleit voor verlaging van de AIQ, pleit daarom in werkelijkheid voor een verschuiving in de eigendomsverhoudingen ten gunste van de ondernemers ('sanering van de vermogensverhoudingen').

4. De empirische zwakte van de arbeidsinkomensquote.

Zoals in het voorgaande beloofd zullen we in deze paragraaf de zwakheden behandelen van de AIQ als gevolg van de konstruktie met het toegerekend loon van de zelfstandigen. Dat punt bewaren we nog even tot het tweede deel van deze paragraaf. Voor die tijd noemen we enkele redenen van meer algemene aard die er toe leiden dat de AIQ in het geheel niet beschouwd mag worden als een hard cijfer, terwijl het in alle mogelijke publikaties wel als zodanig overkomt.

4A. tekortkomingen in de basisgegevens van de arbeidsinkomensquote.

Wanneer we nu dieper ingaan op de basisgegevens van de AIQ: de statistiek van het nationaal inkomen, laten we de kwestie waarover de quote niét berekend wordt terzijde — zie daarvoor par. 2 en in het bijzonder figuur 1. Nu stellen we twee punten aan de orde:

a. de onzekerheid van de cijfers doordat de definitieve vaststelling pas na verloop van jaren plaatsvindt, waardoor de AIQ geen hard cijfer kan zijn, *in de aktualiteit*
en

b. de weglating uit de statistiek van het nationaal inkomen van bankwinsten, waardoor de AIQ flink wat hoger uitvalt.

Beginnen we met het eerste punt. Als we de cijfers die het CPB in de loop van tijd over bijvoorbeeld 1974 heeft gepubliceerd, eens op een rijtje zetten en vervolgens vergelijken met de berekening volgens de nieuwste gegevens (Nationale Rekeningen 1976) (die naar we mogen aannemen voor 1974 de definitieve cijfers zijn) dan blijkt het volgende:

tabel 1 De arbeidsinkomensquote-1974 in de loop van de tijd

CPB-publikatie:	datum:	AIQ-1974:
Makro-ek. verkenning '74	sept. 1973	78 à 79
Centraal ekon. plan 1974	april 1974	82,5
Makro-ek. verkenning '75	sept. 1974	81,5
Centraal ekon. plan 1975	april 1975	82
Makro-ek. verkenning '76	sept. 1975	83,5
Centraal ekon. plan 1976	mei 1976	83,4
Makro-ek. verkenning '77	sept. 1976	83,1
Centraal ekon. plan 1977	mei 1977	83,1
berekend volgens Nationale rekeningen 1976	sept. 1977	81,4

AIQ 1976
76
76
77
77
78
78
79
79
78
80,2

Uit deze tabel kunnen we opmaken dat drie jaar na dato nog een bijstelling van de cijfers plaatsvindt, die in dit geval zeer aanmerkelijk is. Deze onzekerheid is in 1975 en 1976 zeker niet kleiner: ook voor die jaren ligt het nieuwste cijfer (84,7 resp. 81,6%) zo'n 2 procent lager dan tot nu toe werd aangenomen (86,7 resp. 83,5%). Deze onzekerheid blijkt bij nader onderzoek juist de laatste jaren nogal groot te zijn. Een verschil van enkele procenten is in dit verband van veel groter belang dan zo op het eerste gezicht het geval lijkt te zijn. We moeten het verschil namelijk niet vergelijken met de totale waarde van de AIQ van meer dan 80%, maar met het bereik van de AIQ-waarden die een rol spelen in de discussie. Men hoopt nu op de termijn tot 1980 of 1981 de (gecorrigeerde) AIQ met 3 tot 6 procent te laten dalen.³⁰

29. Daarvan profiteert vooral het bankwezen dat de besparingen kanaliseert. Dat onderstreept het belang om de bankwinsten wel mee te tellen bij de berekening van de AIQ - vergelijk paragraaf 4A.

30. Centrale Economische Commissie, *Een economische verkenning van de periode*

Bovendien kunnen we konstateren dat de laatste jaren het CPB steeds begint met veel te hoge cijfers te presenteren, wat economisch-politieke gevolgen heeft die vergelijkbaar zijn met die van een voortdurende onderschatting van de produktiviteitsstijging. Omdat de waarden van de AIQ na jaren nog zo ingrijpend kunnen veranderen is het *volkomen ongerechtvaardigd de AIQ van dit ogenblik als een hard cijfer te brengen* zoals bijvoorbeeld de directeur van het Planbureau zonder meer doet (zie noot 1).

Het tweede punt dat we in deze subparagraaf aansnijden betreft een kunstmatige verlaging van de toegevoegde waarde in bedrijven (die de noemer vormt van de AIQ-formule) waardoor de waarde van de AIQ extra hoog uitvalt. Deze kwestie is niet specifiek voor de AIQ maar heeft er wel grote gevolgen voor. Tegenwoordig worden als gevolg van internationale afspraken de bankwinsten afgetrokken van de toegevoegde waarde van de bedrijven, voorzover ze tenminste het gevolg zijn van de zgn. 'rentemarge': het verschil tussen de rente die de banken van hun krediet-klienten vragen en de rente die ze aan hun rekeninghouders uitkeren, wat uiteraard het wezenlijke en belangrijkste bestanddeel van het bankenwerk is (f 7,4 mrd. in 1976). In een aparte bijlage bij het CEP-1977 heeft het Planbureau aandacht besteed aan deze kwestie. Het CPB noemt het theoretisch ónjuist om de rentemarge van de toegevoegde waarde af te trekken³¹, maar doet het ondertussen mooi wel in de officiële cijfers van de AIQ. *Wanneer we de rentemarge niet aftrekken* maar gewoon meetellen dan betekent dat, dat de toegevoegde waarde van de bedrijven flink stijgt terwijl loonsom plus TLZ dezelfde waarde houdt als voorheen, m.a.w. *dan komt de AIQ een stuk lager uit*. Deze kwestie is des te meer van belang omdat de bankwinsten de laatste jaren enorm zijn gegroeid, niet alleen absoluut maar ook relatief ten opzichte van de totale toegevoegde waarde. Voor 1974-77 betekent de aftrek van de rentemarge dat de AIQ ten onrechte 3 tot 4 procent hoger uitvalt, terwijl de onterechte verhoging een jaar of vijftien geleden nog maar 1 tot 1 1/2% bedroeg (zie bijlage 1).

4B. zwakheden van het toegerekend loon van zelfstandigen.

Laten we ter inleiding vaststellen dat de samenvoeging van de loonsom

1976-1981, ambtelijk rapport aan de kabinetsformateur, Den Haag, 1977, p. 65 komt in het 'gunstigste' geval uit op een (gecorrigeerde) AIQ van 90,2 % in 1981. Uitgaande van een gecorrigeerde AIQ van 96 % in 1975. Korte termijn beleidsvarianten (voor 1978) geven daarop een afwijking van maximaal 0,5%, CPB, *Makro-economische verkenning 1978*, p. 99.
31. CEP-1977, p. 186.

met een toegerekend inkomen van zelfstandigen in één begrip arbeidsinkomensquote sterk misleidend werkt. Dat mensen de AIQ volledig identificeren met loontrekkers alleen en vergeten dat ook zelfstandigen zeker 1/5 deel van de AIQ uitmaken, is bepaald niet verwonderlijk. De krantenlezer zal niet snel bedenken dat het begrip 'arbeid' in de AIQ staat voor de zgn. 'faktor' arbeid uit de neo-klassieke economische theorie, maar zal integendeel aannemen dat de arbeiders hier de verantwoordelijke groepering zijn.³² Maar goed, de AIQ wordt dus berekend met behulp van een fiktief loon voor zelfstandigen. Het is een konstruktie die berust op de morele veronderstelling dat de zelfstandigen voor hun levensonderhoud eerst als minimum de gemiddelde loonsom van de gemiddelde werknemer mogen aftrekken om vervolgens winst e.d. over te houden waarmee ze kunnen investeren.

Het idee van de burgerlijke economie is dat kapitaal gevormd wordt door mensen die zich beperken in hun konsumptie en dat winst de beloning van dat offer betekent. De konstruktie van het TLZ staat op gespannen voet met deze gedachtengang: immers de zelfstandigen mogen eerst gemiddeld consumeren en vervolgens nog eens winst maken ook.³³ Het minste wat de aanhangers van de ideologie der produktiefactoren verder zouden mogen doen; is rekening houden met de concentratie van de zelfstandigen in slecht betalende bedrijfstakken. Als men werkelijk van het factoren-idee uitgaat dan dient men de zelfstandigen het gemiddelde loon van de bedrijfstak toe te rekenen waarin ze zich bevinden. Volgens gegevens van de Nationale Rekeningen 1976 komt er dan voor de zelfstandigen gemiddeld een toegerekend loon uit de bus dat ruim 10 procent ónder de huidige toerekening ligt.³⁴ Voor de afgelopen jaren betekent dat een verlaging van de AIQ met 1 procent.

Laten we vaststellen dat voor de daadwerkelijke economische ontwikkeling niet een of andere faktorbeloning van belang is, maar de effectieve winst en nu verder nagaan wat de statistische konsekventies zijn van de TLZ-konstruktie zoals die nu eenmaal wordt gehanteerd door het Centraal Planbureau.

De konstruktie van het TLZ blijkt sinds 1970 tot *een enorm toenemende overschatting* te leiden ten opzichte van het totale

32. NVV, *Loonkosten en werkgelegenheid*, p. 6 merkt dit ook op maar vindt het verder terecht dat het TLZ deel uitmaakt van de AIQ.

33. Marx heeft al eens op deze paradox gewezen, . .

34. Drukt men de loonsom per werknemer per bedrijfstak uit in procenten van het gemiddelde loon van alle bedrijfstakken, en weegt men de bedrijfstak-loonsommen met het aantal zelfstandigen per bedrijfstak dan komt er voor 1976 voor 685.000 (manjaren) zelfstandigen een gewogen gemiddelde loonsom van 89,3% van de loonsom-alle bedrijven uit de bus. *Nationale Rekeningen 1976*, tabellen 26, 50 en 51.

inkomen van de zelfstandigen zoals het CBS dat opgeeft. Die ontwikkeling hebben we geïllustreerd in figuur 2, waarvan de cijfers in bijlage 2 te vinden zijn.

Ook vóór 1970 moet de overschatting al aanwezig zijn omdat het TLZ niet rechtstreeks vergeleken mag worden met de CBS-cijfers. In de laatste cijfers moet immers nog het 'echte' winstinkomen zitten naast het toegerekende loon. *of juist alle zelfst. om al in de rekening*

Zouden we de AIQ berekenen uitgaande van de CBS-inkomenscijfers dan kwam er de laatste jaren een daling van de AIQ uit de bus in plaats van een scherpe stijging. De TLZ-konstruktie blijkt in dit verband van doorslaggevende betekenis te zijn voor het verloop van de quote.

Niet alleen uit de vergelijking van het TLZ met CBS-cijfers voor dezelfde categorie, nl. de zelfstandigen, blijkt een statistische zwakte. Wanneer we het TLZ uitdrukken als *percentage van het totale overige inkomen* uit de bedrijven³⁵, dan blijkt dat in de jaren vijftig een verkleining van het aandeel der zelfstandigen optreedt die echter vanaf 1960 gevolgd wordt door een trendmatige stijging van het aandeel. Het TLZ als aandeel van het totaal bereikt uiteindelijk rekord-waarden in de huidige crisis: in 1975 gaat bijna de helft naar de groep zelfstandigen. Zie figuur 3.

Deze toename is volledig in strijd met wat we mogen verwachten op grond van de afname van het aantal zelfstandigen in samenhang met hun slechte inkomenspositie³⁶; en ook met de toenemende gewoonte van het (steeds meer gekoncentreerde) bedrijfsleven om de winst in het bedrijf te houden voor interne financiering of bijvoorbeeld voor overmaking naar de moedermaatschappij in het buitenland. (Deze ingehouden winst maakt naast het TLZ deel uit van het totale overig inkomen.)

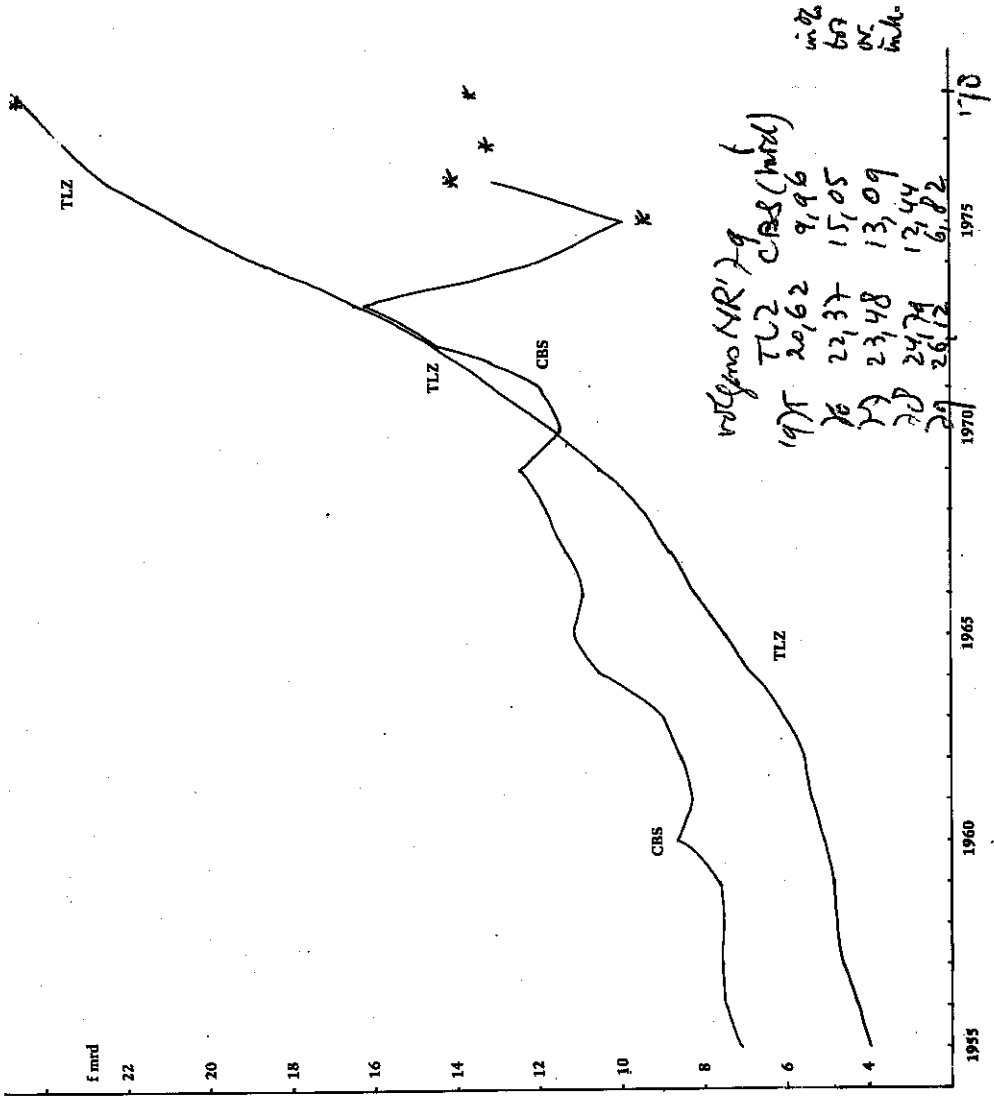
Omwille van de ruimte zullen we het laten bij deze zwakheden van de AIQ.³⁷ De strekking ervan is, dat het gebruik van de AIQ leidt tot een enorme onderschatting van de winsten die beschikbaar zijn voor

35. Het totale overig inkomen uit bedrijven gaat behalve naar zelfstandigen ook naar het buitenland, institutionele beleggers en het Rijk.

36. Uit een onderzoek naar de detailhandel in kleine bevolkingscentra is bijv. gebleken dat een kwart van de kleine winkeliers een inkomen onder het minimum-loon heeft, *Winschoter Courant*, 26-4-1977. Het is ook in strijd met de gedachtegang dat het aandeel van zelfstandigen in het overig inkomen toeneemt met opgaande conjunctuur en afneemt met dalende conjunctuur, verg. A. Wellink, *De inkomens-elasticiteit van het nederlandse belastingstelsel*, p. 166.

37. Genoemd kunnen nog worden 1. verhoging van de loonsom per werknemer door dat zelfstandigen zichzelf transformeren tot duurbetaalde loontrekkers in dienst van zelf opgerichte BV'en (1971-76: 62.000 nieuwe BV'en); 2. de gelijkheid van inkomen tussen loontrekkers en zelfstandigen is slechts schijn omdat in manjaren wordt gerekend in plaats van personen. Uit vergelijking van de manjaren-statistiek met de

figuur 2. TLZ enerzijds, inkomen van zelfstandigen volgens het CBS anderzijds. (1955-1976)

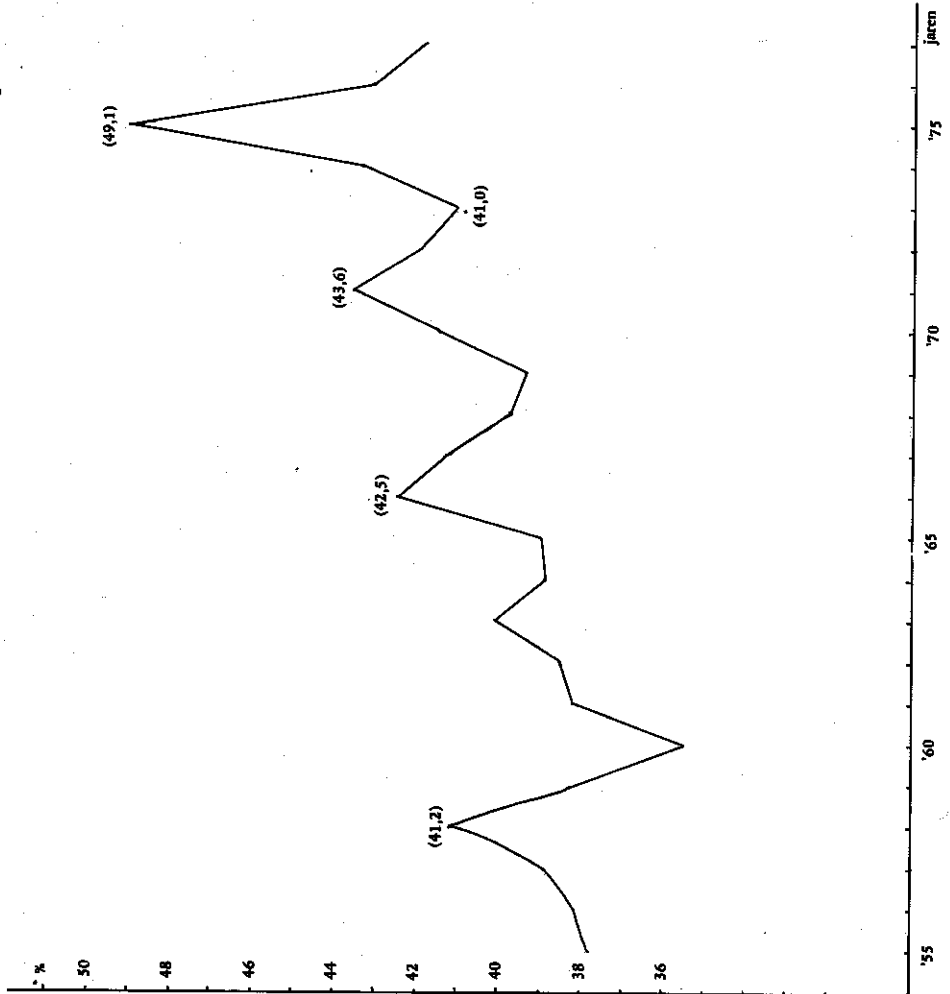
volgens NR 79
 TLZ CBS (mrd)
 '95 20,62 9,96
 '76 22,37 15,05
 '77 23,48 13,09
 '78 24,79 12,44
 '79 26,12 6,82

volgens NR 10
 TLZ CBS
 '95 40,2 28,3
 '76 41,0 27,6
 '77 40,2 24,3
 '78 39,1 23,1
 zie bijlage 2

Bron: zie bijlage 2.

2'80
 TLZ CBS
 23,48 13,09
 23,25 18,56
 24,41 19,46
 25,97 14,35
 27,55 8,48

figuur 3. Het toegerekend loon van zelfstandigen als percentage van het totale overig inkomen uit bedrijven. (1955-1976)

49,1
 41,2
 42,5
 43,6
 41,0
 49,1
 41,0
 40,2
 39,8
 39,4

Bron: zie bijlage 2.

investeringen. Men rekent zo aan de zelfstandigen toe wat in werkelijkheid 'vrij besteedbaar' is voor de bedrijven, of omgekeerd gezegd: de inkomensellende van veel zelfstandigen projekteert men op de ondernemingen.

Nu zou men kunnen tegenwerpen: als de winsten dan zoveel groter waren dan de AIQ zou doen vermoeden, zouden de investeringen veel groter uitgevallen zijn dan verwacht was. Dat laatste hoeft echter niet het geval te zijn omdat de beschikbare winst gebruikt kan zijn voor kapitaalbewegingen als: aflossing van leningen ('sanering der vermogensverhoudingen'), overname van andere bedrijven en investeringen in het buitenland – dat zijn de konijnen die in werkelijkheid uit de toverhoed van de winst-is-werk-theorie tevoorschijn komen.

5. De zogenaamde correctie van de arbeidsinkomensquote voor aardgas, woningbezit en openbaar nut.

In paragraaf 3A hebben we aangegeven hoe de AIQ in 1966 de plaats heeft ingenomen van het werknemersaandeel. Vandaaraf zijn we tot nu toe dieper ingegaan op de AIQ. Maar sinds 1966 heeft het CPB niet stilgezeten: in 1975 heeft men een 'correctie' van de AIQ uitgevonden en voor een reeks van jaren een gecorrigeerde arbeidsinkomensquote berekend. Sindsdien wordt de gecorrigeerde AIQ sterk gepropageerd: wanneer we tegenwoordig de quote in de krant tegenkomen³⁸ is dat meestal in de betekenis van de gecorrigeerde AIQ, al noemt het CPB in zijn eigen publikaties vaak nog wel én de gewone én de gecorrigeerde AIQ.

Wat houdt de correctie precies in? Men gaat bij de berekening niet meer uit van het totale bedrijfsleven, maar laat drie onderdelen ervan buiten beschouwing: aardgaswinning, openbaar nut en woningbezit. Het Planbureau stelt: 'Voor een dergelijke correctie is alle aanleiding gezien vooral de specifieke betekenis van het aardgas. De hieruit voortvloeiende inkomens vallen grotendeels toe aan de overheid en zijn daardoor niet beschikbaar voor de financiering van bedrijfsinvesteringen.'³⁹ *Het effect van de correctie* is een enorme verhoging van het AIQ-cijfer en een 'nog pregnanter' verloop van de stijging van het AIQ sinds 1960. (Vergelijk bijlage 1.) Dit effect wordt bereikt doordat men 3 sectoren buiten de

personen-statistiek (Arbeidskrachtentelling 1975, Sociale Maandstatistiek, mei 1977) komt naar voren dat het inkomen per zelfstandigen-persoon wel 16 %, en per zelfstandigen-gezin wel 30% hoger kan liggen dan bij de loontrekkers uitgaande van de gelijke loonsom per manjaar.

38. *De Volkskrant*, 2-9-1977. Van den Beld (noot 1) doet het ook.

39. *CEP-1975*, p. 106.

berekening laat waarvan de sektoriële AIQ ofwel flink onder de gewone AIQ ligt (openbaar nut), ofwel vrijwel nul is (aardgas) ofwel al helemaal niet berekend wordt (woningbezit; bij gebrek aan loonkosten waarschijnlijk — eigenlijk een wat cynische bevestiging dat er voor bezit blijkbaar geen poot hoeft te worden uitgestoken).⁴⁰ Een en ander betekent dat de weglating van de drie sectoren tot gevolg heeft, dat er maar weinig loonkosten wegvallen in de teller van de AIQ-formule en daartegenover heel veel overig inkomen vervalt in de noemer.

In het ekonometrisch model dat het CPB gebruikt, is de gekorrigeerde AIQ deels verwerkt: de aardgaswinning laat men geheel buiten het beeld bij de vaststelling van het inkomen van bedrijven, dat (na aftrek van loonsom en TLZ) bepalend is voor de toekomstige investeringen.⁴¹ In de rest van deze paragraaf proberen we eerst een idee te geven van de enorme hoeveelheid winst die langs deze weg buiten het gezichtsveld wordt gesmokkeld. Daarna verdiepen we ons in de argumenten waarmee de correctie wordt verdedigd.

5A. *Vele miljarden aan winst glijpen door de mazen van het net.*

Het is niet mogelijk de gekorrigeerde AIQ zelf te berekenen zoals in het voorgaande met de gewone AIQ wel kon, uitgaande van de cijfers van het CBS. De reden daarvoor is dat de gegevens van de aardgaswinning (sinds het een zaak van enige omvang is geworden) door het CBS met een beroep op de geheimhouding van bedrijfsgegevens worden verstopt. In de sektor 'delfstoffenwinning' is nu geen cent aardgas meer te vinden, dat is nu allemaal gevoegd bij de op zichzelf al vrij aanzienlijke sektor 'aardolieindustrie', die onder andere alle raffinaderijen omvat. De verstrekte waarden van de gekorrigeerde AIQ kunnen dus alleen maar geslikt worden en niet meer op hun juistheid gecontroleerd; evenmin kan dus vastgesteld worden welke bedragen precies buiten beschouwing gelaten worden.

Gelukkig heeft minister Lubbers een keer een tipje van de sluier opgelicht in antwoord op vragen uit de Tweede Kamer. Met behulp van de door hem verstrekte gegevens kunnen we in ieder geval een indruk krijgen van de weggemoffelde bedragen. De gekorrigeerde AIQ blijkt gebaseerd te zijn op een loonsom van f 95,7 miljard en een inkomen van bedrijven van 121,4 miljard (voor het jaar 1975).⁴² Deze bedragen kunnen we vergelijken met de CBS-gegevens waarop tezelfdertijd de gewone

40. vergelijk de AIQ-grafieken per sektor in *CEP-1975*, p. 141-3.

41. *Vintaf II* (zie noot 29), vergelijkingen 35 en 52.

42. *Handelingen der Tweede Kamer*, bijl. 141000, hoofdstuk XIII, nummer 10, p.2. We gaan hier uit van het inmiddels achterhaalde cijfermateriaal van *Nationale Rekeningen 1975* aannemende dat Lubbers' cijfers daarmee overeenstemmen.

AIQ-berekening gebaseerd was: een loonsom van f 97,9 mld en totaal bedrijfsinkomen van 136,8 mld. Uit vergelijking van Lubbers' cijfers met die van het CBS blijkt dat bij het inkomen van bedrijven f 15,4 mld wordt weggecorrigeerd. Daarvan betreft 2,2 mld gulden de loonsom van de betrokken sectoren (97,9 min 95,7), de rest is dus winst, tel maar uit: $15,4 - 2,2 = 13,2$ mld. Deze winst vormt in 1975 bijna 34 procent van het totale overig inkomen uit bedrijven.⁴³

5B. De argumenten voor de correctie zijn erg zwak.

Als argument voor de correctie noemt men eigenlijk alleen dat de staat zoveel van het overig inkomen in de betrokken sectoren opstrijkt, wat een ongunstige uitwerking heeft op de investeringsmogelijkheden. Deze redenering lijkt alleen van toepassing op de aardgaswinning en het openbaar nut, wat betreft de sektor woningbezit is ze niet terzake. Over het staats-argument het volgende.

Als het argument werkelijk is, dat de staat zoveel opstrijkt, waarom corrigeert men dan niet voor de sectoren openbaar vervoer en PTT. Deze twee vallen in tegenstelling tot wat men misschien denkt niet onder het openbaar nut — dat omvat alleen de producenten van gas, water en elektriciteit. Juist de PTT en ook steeds meer het openbaar vervoer zijn direct verbonden met de staatsfinanciën en daarvoor corrigeert men niet! Het is moeilijk een andere verklaring te vinden dan dat PTT en openbaar vervoer een sektoriële AIQ hebben die minstens op het peil van de gewone AIQ ligt en waarschijnlijk zelfs hoger⁴⁴ waardoor correctie tot een verlaging van de AIQ zou leiden. En dat is blijkbaar niet de bedoeling van de correctie.

Ten tweede is het formeel-juridisch wel juist dat het overig inkomen van het openbaar nut in handen van de overheid valt. Materiëel-ekonomisch gezien (en zo hoort het CPB de kwestie te benaderen) is dat evenwel niet terzake. Zoals uit tabel 2 blijkt wordt de winst van het

43. Het is niet mogelijk de weggecorrigeerde winstsom uit te splitsen over de drie sectoren. Dat kan niet omdat de 13,2 mld in faktorkosten zijn uitgedrukt, terwijl de winstcijfers die het CBS wel geeft voor openbaar nut en woningbezit (nationale rekeningen, tabel 28) uitgedrukt zijn in marktprijzen. Het CBS beschikt namelijk niet over een sektoriële uitsplitsing van de BTW e.d. die nodig is om de overstap van marktprijzen naar faktorkosten te maken. Hiermee komt overigens ook de zelfverzekerdheid waarmee de gekorrigeerde AIQ wordt gepresenteerd in een ander daglicht te staan, want voor deze berekening heeft men wel de BTW-uitsplitsing nodig — die wordt dus blijkbaar geschat.

44. *CEP-1975*, p. 143 geeft een grafiek voor de AIQ van de sektor 'overig vervoer plus PTT', die voor 1969 een AIQ-waarde ver boven de gewone AIQ aangeeft, terwijl de waarde vanaf 1969 er enigszins boven lijkt te liggen. Verg. ook *CEP-1976*, p. 166, sektor 'overig vervoer'.

openbaar nut ruimschoots opnieuw geïnvesteerd.

marktprizen
Steds met BTW et in

tabel 2. winsten en investeringen van het openbaar nut.

	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
bruto winsten*	1643	1820	2130	2230	2520	3020	3650	3910	4970
bruto investeringen in vaste activa	1800	2020	2270	2160	2660	2800	2770	2820	2820

*bruto toegevoegde waarde tegen marktprijzen minus loonsom.

Bron: CBS, nationale rekeningen 1974, 1975 en 1976 tabellen 21, 26 en 28. Latere gegevens nog niet beschikbaar.

De betrokken investeringen mogen op het totaal van de bedrijfs-investeringen ook niet zomaar worden weggelaten: ze vormen daarvan de laatste jaren 7 tot 8 procent.⁴⁵

Ten derde komen wat het aardgas betreft alleen de speciale inkomsten van de staat in aanmerking voor de correctie. Daarnaast is er een vrij grote som aan vennootschapsbelasting, maar die mag voor de correctie niet meetellen omdat in het algemeen de AIQ berekend wordt uitgaande van bedragen voor aftrek van belastingen. Er is geen reden om bij de correctie dat principe ineens los te laten.

Mag men dus alleen de speciale inkomsten uit het aardgas in de beschouwing betrekken, dan moet er wel meteen bij gezegd worden dat deze voor 1975 f 1,9 miljard bedroegen.⁴⁶ Op zichzelf een interessant bedrag, maar noch ten opzichte van de weggecorrigeerde 13,2 miljard gulden winst, noch ten opzichte van het totale overig inkomen van f 30 miljard (na aftrek van het TLZ, vergelijk figuur 1) van voldoende belang om tot een speciale correctie van de AIQ over te gaan.

Dit wat betreft het staats-argument. Verder is het de vraag of de correctie omwille van het verloop van de investeringen wel zoveel zin

45. berekend uit CBS, *Nationale Rekeningen 1976*, tabel 21.
 46. *Handelingen der Tweede Kamer*, bijlage 14100, hoofdstuk XII, nummer 5, afdeling VI (dat is de staat van inkomsten bij de begroting van het Ministerie van Ekon. Zaken voor 1977): de uitkering van DSM aan het Rijk in verband met aardgas, plus de opbrengsten van de Mijnwetvergunningen plus het dividend van de Gasunie aan het Rijk plus de aardgasinkomsten via de Nederlandse Aardoliemaatschappij hadden als vermoedelijke opbrengst in 1975 f 1893 miljoen.

heeft. Vergelijken we het investeringsverloop van alle bedrijven met dat van alle bedrijven minus openbaar nut en woningbezit (aardgas is weer geheim): voor alle bedrijven is de gemiddelde groei over de periode 1970-75 10,4% per jaar, na aftrek van openbaar nut en woningbezit is de groei 10,1% per jaar. Dat lijkt toch ook niet zo'n groot verschil dat een uitvoerige correctie die tot een AIQ van ongekende hoogte leidt, noodzakelijk is. Bovendien formuleert het CPB haar investeringsverwachtingen voor *alle* bedrijven, waarmee een gekorrigeerde AIQ niet erg consistent overkomt.

6. Samenvatting en konklusies.

De belangrijkste resultaten van de voorafgaande beschouwing kunnen we als volgt samenvatten.

1. De arbeidsinkomensquote is door oneigenlijk gebruik voortgekomen uit het vroegere 'werknemersaandeel'. Bij deze naamsverandering is tegelijk een funktieverandering opgetreden: het werknemersaandeel was bedoeld als (klasse)maatstaf van de inkomensongelijkheid, maar de arbeidsinkomensquote doet dienst als 'spiegelbeeld' van de winsten.
2. De AIQ van dit moment kan zeer zeker niet als een hard cijfer worden opgevat. Een flinke daling van de hoge cijfers waarmee nu wordt geschermd, is bepaald niet uitgesloten, omdat pas na verloop van jaren de definitieve basisgegevens van de berekening beschikbaar komen.
3. De arbeidsinkomensquote heeft door haar konstruktie met het 'toegerekend loon van zelfstandigen' in recente jaren geleid tot een absurde onderschatting van de winst, waarvan ze het spiegelbeeld heet te zijn. De slechte inkomenspositie van de (echte) zelfstandigen, de middenstanders, projekteert men langs deze weg op de bedrijven.⁴⁷
4. De 'correctie' van de AIQ kan niet verdedigd worden met het argument dat de overheid vrijwel alle winst inkasseert in de sectoren aardgas, woningbezit en openbaar nut. Ten eerste is het argument dubieus omdat woningbezit er niets mee te maken heeft, en omdat er niet gekorrigeerd wordt voor bijvoorbeeld de PTT en het openbaar vervoer die direkt met de

47. Er zijn ook waarachtig wel andere mogelijkheden om aanwijzingen voor de winstontwikkeling te vinden. Zo is de opbrengst van de vennootschapsbelasting tussen 1966 en 1976 reëel gezien (d.i. gedefleerd met de prijsindex van bruto investeringen in vaste aktiva) meer dan verdubbeld (+ 108%) (berekend uit *Nationale rekeningen 1975 en 1976*, tabellen 34A en 18). In dezelfde periode steeg het 'reëel vrij beschikbaar inkomen' van modale werknemers met 39% (zie *CEP-1977*, pag. 220-221), wat waarschijnlijk nogal een overschatting is — zie daarvoor de artikelen over de loonontwikkeling in TPE-2 en -3.

staatskas verbonden zijn (welke correctie eventueel tot een verlaging van de AIQ zou leiden). Ten tweede wordt alle inkomen van de overheid uit het openbaar nut geherinvesteerd. Ten derde zijn de inkomsten van de staat uit de vennootschapsbelasting van de aardgasbedrijven voor de correctie net zo min van belang als voor de gewone AIQ, zodat alleen de specifieke aardgasheffingen en -dividenden overblijven die echter te klein zijn om de hele correctie te kunnen rechtvaardigen. Tenslotte maakt het voor de ontwikkeling van de bedrijfsinvesteringen weinig verschil of men de betrokken sectoren wel of niet buiten beschouwing laat. De correctie heeft het welhaast belachelijke gevolg dat in 1975 ruim 1/3 van het totale overig inkomen uit bedrijven niet werd meegeteld.

5. De arbeidsinkomensquote biedt geen steun aan de arbeidskostentheorie, omdat ze niet meer dan een verhoudingsgetal-in-gegeven-omstandigheden is. Niet de ontwikkeling van de AIQ heeft dynamische implicaties, maar de winsten hebben een eigen dynamiek. Het laatste werd ten tijde van het werknemersaandeel ook met zoveel woorden erkend door het Centraal Planbureau.

6. De AIQ biedt de arbeidskostentheorie en de winst-is-werk-theorie bovendien geen steun omdat een stijging van de AIQ niet zonder meer betekent, dat voortgaande groei van produktie en produktie-apparaat minder goed mogelijk is. Deze groei kan gefinancierd worden uit de toename van de gezinsbesparingen die in de plaats komen van de ingehouden winsten van de bedrijven.

7. Wanneer de AIQ toch nog eens de 100 procent zou halen (door wat voor vernieuwde definitie dan ook...), staat in tegenstelling tot veler suggestie de ineenstorting van de produktie niet automatisch voor de deur, of het moest zijn door de onwil van de kapitaal-eigenaren en ondernemingsbesturen. Omdat de AIQ wordt berekend over het netto inkomen van de bedrijven na aftrek van de afschrijvingen, zijn de middelen nog altijd voorhanden die in principe het voortbestaan van het produktie-apparaat verzekeren.

Na deze samenvattende opmerkingen blijft er weinig keus voor een slotkonklusie: *de arbeidsinkomensquote (al dan niet gekorrigeerd) is een wanbegrip en een voorbeeld van de (bewuste of onbewuste) maatschappelijke partijdigheid die veel van de economische wetenschap kenmerkt. Afschaffing van het bericht is zeer gewenst.*

Bijlage 1. Arbeidsinkomensquote volgens diverse rekenwijzen; in procenten.

jaar:	Gewone AIQ volgens CPB (bedrijven)	gekorrigeerde AIQ volgens CPB (bedrijven)	AIQ inkl. bank- winsten volgens CPB (bedrijven)	AIQ met werke- lijk inkomen zelfstandigen (bedrijven)	AIQ met werkelijk inkomen zelfstandigen t.o.v. bruto toegevoegde waarde bedrijven (marktprijzen) inkl. bankwinsten.
1977	81,5	92	77,4		
1976	81,6	91,3	78,0	75,8	57,8
1975	84,7	93,3	80,9	77,1	58,4
1974	81,4	89,7	78,1	76,4	58,6
1973	79,6	84,8	76,7	79,4	61,1
1972	79,9	84,8	77,2	79,9	60,9
1971	81,0	85,6	78,5	79,7	61,1
1970	79,3	83,4	77,0	79,0	61,4
1969	77,4	80,9	75,3	80,0	62,9
1968	77,1	80,3	75,1	80,9	62,7
1967	77,7	80,4	75,7	82,2	63,9
1966	78,5	80,7	76,6	83,6	65,2
1965	75,6	77,3	74,0	83,1	65,4
1964	74,9	76,7	73,4	83,3	65,7
1963	75,3	77,5	73,8	83,3	65,3
1962	73,5	75,4	72,1	82,0	64,5
1961	72,6	74,7	71,3	81,9	64,5
1960	69,6	71,5	68,3	81,2	64,5
1959	71,3	72,8	70,0	81,7	64,5
1958	73,2	74,8	72,0	84,1	64,5
1957	71,2	72,2		82,8	
1956	70,0	70,9		83,9	
1955	69,1			83,8	

Bronnen: kolom 1 en 2 uit CEP-1974 en -1977, bijlage E1 resp. D1 en MEV-1978, p. 18; voor 1974 eigen berekening m.b.v. CBS, *Nationale rekeningen 1976*. Kolom 3 uit CEP-1977, p.190; 1974-76 eigen berekening m.b.v. *Nationale rekeningen 1976*. Kolom 4 eigen berekening met post 1.2.06 uit diverse *Nationale rekeningen*, in plaats van het TLZ. Kolom 5 eigen berekening m.b.v. CBS, *Nat. rekeningen 1972-76*. (bankwinsten netto faktork.)

Toelichting: De eerste twee kolommen geven de AIQ weer zoals het CPB gewoonlijk in zijn publikaties vermeldt. De derde kolom laat het verschil zien wanneer de rentemarge van de banken niet langer zou worden afgetrokken van de toegevoegde waarde van bedrijven, door het CPB eenmalig bekend gemaakt. De vierde kolom toont de invloed op de AIQ van de vervanging van het TLZ door het werkelijk inkomen van zelfstandigen volgens het CBS (vergelijk par. 4B van dit artikel). De vijfde kolom geeft weer welke de gevolgen zijn van de diverse door ons gemaakte opmerkingen: werkelijk inkomen van zelfstandigen in plaats van TLZ in de teller; bruto toegevoegde waarde van bedrijven tegen marktprijzen plus de rentemarge van de banken in de noemer (vergelijk paragraaf 2 en 4A).

Bijlage 2. Het inkomen van zelfstandigen en het totale 'overig inkomen'.

in miljarden gulden:

jaar:	A/C	A toegerekend loon zelfstandigen in AIQ-formule:	B overig inkomen uit bedrijven aan gezins- huishoudingen volgens CBS:	C totaal overig inkomen uit bedrijven:
1977		23,49	23,48	56,05
1976	41	22,41	22,37	51,88
1975	49	20,65	20,62	42,06
1974	43	18,67		43,03
1973	41	16,41		39,98
1972	42	14,47		34,49
1971	44	13,05		29,94
1970	41	11,70		28,20
1969		10,51		26,66
1968		9,43		23,70
1967		8,83		21,38
1966		8,22		19,32
1965	39	7,50		19,22
1964		6,87		17,69
1963		6,05		15,10
1962		5,63		14,62
1961		5,39		14,09
1960	35	5,09		14,36
1959		4,81		12,56
1958		4,76		11,56
1957		4,64		11,92
1956		4,28		11,21
1955	38	3,99		10,55

Bronnen: TLZ volgens eigen berekening met behulp van de gegevens uit *Centraal ekon. plan 1974 en 1977*, bijlagen D1 en E1 resp. C1 en D1. Totaal overig inkomen uit idem, bijlagen D1 resp. C1. Overig inkomen aan gezinshuishoudingen uit CBS, *Nationale rekeningen* diverse jaren. De cijfers voor 1974-76 zijn in elk der drie kolommen afkomstig uit CBS, *Nationale rekeningen 1976*.

1977	40	23,48	13,09	56	59,29
1976	35	23,25	13,56	80	65,29
1975	35	24,41	19,46	80	69,78
1974	36	25,97	14,35	55	71,69
1980	38	27,55	8,48	31	73,00

Bijlage 3. Werknemersaandeel en nationaal loonaandeel. in procenten.

jaar:	loonsom per werknemer bij bedrijven in % van netto nationaal inkomen tegen faktorkosten per hoofd van de beroepsbevolking:	loonsom bij bedrijven en overheid in % van bruto nationaal produkt tegen marktprijzen plus rente- marge banken:
1976	79,0	57,6
1975	81,9	59,2
1974	78,0	57,1
1973	76,8	55,7
1972	77,1	57,5
1971	78,2	56,2
1970	76,9	55,5
1969	74,7	54,4
1968	74,3	53,2
1967	74,4	53,3
1966	75,4	53,9
1965	72,8	52,1
1964	72,4	51,3
1963	73,3	50,6
1962	72,3	49,4
1961	71,5	48,1
1960	69,2	46,4
1959	70,2	
1958	72,1	
1957	71,1	
1956	69,8	
1955	68,4	

Bron: eigen berekening uitgaande van *Centraal ekon. plan 1974 en 1977*, bijlagen D1 en E1 resp. C1 en D1. bij het werknemersaandeel. 1974-1976 berekend uitgaande van CBS, *Nationale Rekeningen 1976* tabellen 10, 27 en 50-51. Bij het loonaandeel eigen berekening op basis van *Nationale Rekeningen 1972-1976*, tab. 10, 11 en 12.

NIR '78